

Brijuni – antika

Brijuni (Brioni), otočje ispred zapadne obale Istre, sastoji se od dvaju većih (Veli i Mali Brijun) i 12 manjih otoka; od kopna ih dijeli Fažanski kanal. Naseljeni su već od prapovijesti, o čemu svjedoče kremen, koštani i keramički nalazi iz neolitika i eneolitika (rt Gromače na Velom Brijunu). Gradinska naselja (Gradina i Straža na Velom Brijunu, Sv. Nikola na Malom Brijunu), tumuli i nekropole svjedoče o naseljenosti Brijuna od ranoga brončanoga do antičkoga doba.

Otočje je od 177. pr. Kr. bilo u vlasti Rimljana pod nazivom *Insullae Pullariae*, a o tom svjedoče mnogobrojni arheološki ostatci. Zahvaljujući povoljnom zemljopisnom položaju, blagoj klimi i velikom broju uvala pogodnih za sidrenje, pa time i trgovinu, Brijuni su nudili mnogobrojne mogućnosti. Stoga je ondje podignuto više ladanjsko-gospodarskih zdanja (*villae rusticae*). U većini je takvih sklopova podjednako bio opremljen stambeni i gospodarski dio, u nekima je prevladavala gospodarska komponenta, a malobrojne su vile bile uređene kao raskošni ljetnikovci. Ostatci vila pronađeni su na Velom Brijunu u zaljevima Dobrička i Verige, na brdu Kolci, na mjestu današnje luke, na Malom Brijunu u uvali Sv. Nikola, a antičke strukture zabilježene su i na otoku Vangi.

Villa rustica smještena na zapadnoj obali Veloga Brijuna u zaljevu Dobrička podignuta je u I. st., u razdoblju Augustove vlasti. Smještena je dijelom na području starije vile, prema nalazima datirane u II/I. st. pr. Kr., a uništene oko sredine I. st. pr. Kr. Tlocrt starije vile poznat je tek djelomično. Obje su vile u VI. st. postale sastavnim dijelom tzv. bizantskoga *castruma*. Vila je dimenzija 51 m × 59 m, tipična tlocrta sa središnjim dvorištem, u kojem je i vodospremnik. Južno krilo sa spavaonicama i kupaonicom bilo je namijenjeno stanovanju, a sjeverno i istočno krilo bili su namijenjeni proizvodnji. U istočnom je dijelu bila prostorija s tijeskom, bazeni za taloženje te podrum s očuvanim ostatcima dolija. O proizvodnji ulja svjedoče ostatci mlina za mljevenje maslina i karbonizirane koštice

maslina. Sjeverno krilo s trima tijescima i podrumskim prostorom moglo je služiti za proizvodnju vina, kojemu je bio namijenjen i obližnji podrum. Prvotno se mislilo da je zbog provala germanskih plemena Kvada i Markomana na granice Rimskoga Carstva oko sredine II. st. došlo do gotovo sto-

godišnjega zamiranja života u vili. Proučavanja luksuzne rimske keramike (*terra sigillata*) iz afričkih radionica potvrdila su prosperitet vile tijekom cijeloga III. st. te daljnji nastavak života do početka V. st., kada je na tom prostoru nastalo naselje koje se širilo i izvan zidova vile.

1. UVALA VERIGE; 2. sakralni dio; 3. stambeni i gospodarski dio



Na sjeverozapadnom dijelu Veloga Brijuna, na brdu Kolci, jedina je brijunska vila smještena na ravnjaku brežuljka, oko 100 m od mora. Građevina četvrtasta tlocrta dimenzija 59 m × 56 m, s četirima tijescima i velikim podrumom, najveća je vila na otoku namijenjena proizvodnji ulja. U njezinu jugozapadnom krilu nalazile su se stambene prostorije za upravitelja i radnike. U središnjem, proizvodnom dijelu nalazila se prostorija za tiještenje. Pokraj svakoga velikoga kamenog bloka s dvama utorima za vertikalne drvene grede tijeska nalazila se ovalna konvektna baza, izrađena, kao i cijeli pod prostorije, u tehnici *opus spicatum* (podne opeke složene u obliku riblje kosti). Oko baze je tekao kanal za otjecanje tekućine do bazena za taloženje ulja, jedinstvenog u brijunskim okvirima po kanalu čiji je jedan kraj vodio ulje u podrum, a drugi odnosio talog izvan



vile. Veliki podrum protezao se duž cijeloga istočnoga krila građevine. I u toj je vili pronađen donji dio mlina za mljevenje maslina.

Ostatci rimske raskošne vile na obroncima brežuljka s južne strane zaljeva Verige po svojoj su arhitektonskoj kompoziciji najvrjedniji primjer ranocarske antičke ladanjske arhitekture na istočnoj obali Jadrana. Vila je bila smještena na trima terasama i organizirana oko dvaju peristila. Datirana je u I. st., a sastojala se od niza građevina različite namjene (stambeni, gospodarski, sakralni, rekreativni), sustava otvorenih i zatvorenih šetnica povezanih u jedinstvenu građevinsku cjelinu, prilagođenu krajoliku, a koja se u dužini od jednoga kilometra protezala duž zaljeva. Uokolo peristila bile su smještene prostorije različitih namjena, bogato ukrašene mozaicima, freskama i štukaturama. Vila je bila opremljena kupaonicom za koju se voda sustavom spojenih posuda dovodila s obližnjega brda u cisternu volumena 780 m³. Paralelno uz rezidencijalni dio protezao se gospodarski, s identičnom četvrtastom shemom vile. Oko središnjega dvorišta nizale su se prostorije namijenjene proizvodnji. Na povišenu dijelu nalazila su se dva tijeska. Ocijedena je tekućina podnim kanalom izvedenim u tehnici *opus spicatum* otjecala u mali bazen, gdje se taložila. Metar niže bio je smješten podrum s dolijima. Ispod središnjega dvorišta nalazila se cisterna za skupljanje kišnice potrebne u proizvodnome dijelu vile. Sve luksuzne prostorije smještene na prednjoj strani proizvodnoga dijela vile bile su bogato ukrašene mozaicima, freskama i štukaturama. Mozaici su resili oko 30 prostorija ljetnikovca. Ističe se mozaik na teguli, *emblema vermiculatum*, rijedak primjer višebojnoga figuralnoga mozaika od vrlo malih kockica, s prikazom usnula mladića, skupocjen rad istočnjačkih radionica. Stambeni i gospodarski dio vile s prednje su strane u razini prve terase bili spojeni trijemom dugim 100 m.

Kompleks cijele vile bio je upotpunjen i drugim sadržajima. U dnu zaljeva nalazilo se sakralno područje s trima hramovima (hram Venere, hram Neptuna i hram Jupitera, Minerve i Marsa)



UVALA VERIGE, terme

tipa *tetrastylus prostyleus*, manjih dimenzija. Bili su smješteni na krajevima i u sredini polukružnoga trijema, koji je tekao u dva nivoa te je središnji hram bio malo uvučen. Istovjetna dvodijelna shema stupovima otvorenih i potpuno zatvorenih šetnica nalazi se i na južnom dijelu zaljeva, gdje su šetnice raspoređene paralelno, u jednoj razini dužine 150 metara. Na taj je način neovisno o vremenskim prilikama bilo vrlo lako iz vile na južnoj obali zaljeva doći do palestire i termalnoga dijela sa svim potrebnim sadržajima, koji su se nalazili na sjevernoj obali zaljeva. U moru ispred termi nalazio se vivarij, ribnjak za držanje ribe. Kompleks cijele vile pratio je sustav građene obale. Gatovi sa sjeverne i južne strane zaljeva bili su povezani lancem (verige), po kojem je lokalitet i dobio ime, a koji je regulirao pristup u vilu s najvećim lučkim postrojenjem u Istri. Mogući vlasnik toga zdanja, a možda i cijeloga otoka bio je Gaj Lekanije Bas, vlasnik radionice keramičkih proizvoda u Fažani. Žigovi na amforama dokazuju da je radionica u kasnijem periodu postala carev posjed, što se vjerojatno dogodilo i s vilom u zaljevu Verige.

Sa sjeverne strane zaljeva Verige nalazi se još jedna, vjerojatno starija vila, koju je Anton Gnirs prvotno interpretirao kao uljaru, potom kao valjaonicu i bojaonicu vune (*fullonica*), što je poslije prihvaćeno. U vili se nalaze isto-vjetne baze blaga konvektna oblika rađene u tehnici *opus spicatum*, poput onih na brdu Kolci.

Pretpostavlja se da su proizvodni kapaciteti brijunskih vila prelazili 300 000 litara u rimskome svijetu vrlo cijenjenoga istarskog ulja, što svojom važnošću prelazi okvire istočnojadranske obale.